

AS REALIZACIÓNS DE /e/ NO CASTELÁN DA CORUÑA

SANDRA FAGINAS SOUTO
Universidade da Coruña

1. *Introducción*

A pesar do pulo extraordinario que coñeceron os estudos de fonética acústica do español na última década aínda na actualidade a carencia deste tipo de traballos é case absoluta no que se refire á fala espontánea. Existen, certamente, investigacións nas que se analizan acusticamente diversos sons pero sempre a través dun corpus lingüístico realizado *ad hoc* polo propio fonetista. Estes estudos, se ben permiten analizar os datos de xeito fiable gracias ás excelentes condicións técnicas nas que son elaborados, non ofrecen, polo contrario, resultados representativos da fala “real” dos informantes.

A análise acústica da fala espontánea, xa de por si interesante, resulta selo se cabe aínda máis nunha comunidade bilingüe como a nosa na que agroman determinados fenómenos fonéticos, produto dese contacto lingüístico. Así, no caso da lingua española falada en Galicia, parece existir a nivel fonético, e máis en concreto nas vocais medias tónicas, certa influencia do timbre aberto e pechado das correspondentes vocais galegas [ɛ], [ɔ], [e], [o]. Esta interferencia¹ fonética, aínda que non ten sido estudiaada con rigor, está descrita en numerosos traballos de maneira intuitiva tal e como aparece xa expresado en Cotarelo (1927: 87):

INTERMEDIAS.- El gallego marca mucho en estas vocales la calidad de abiertas o cerradas, hasta el punto de que fonemas escritos exactamente lo mismo varían de significado, según la manera de pronunciar la tónica (...) Por esta causa, hablando castellano también distinguen los gallegos las e y o abiertas y cerradas, y a veces en forma

---

¹ Por interferencia entendemos, nun sentido amplo, (seguimos a Álvarez Cáccamo 1983:87) todo fenómeno de modificación da estrutura -xa sexa a nivel fonético, morfolóxico, sintáctico ou léxico-semántico- dun segmento de discurso ou construción dunha lingua por influencia dunha segunda.

contraria a la de Castilla.

A carencia absoluta de investigacións científicas sobre este fenómeno, unida á ausencia, tamén, de traballos de análise acústica sobre fala espontánea, provocou que iniciásemos un estudio no que se combinasen ámbolos dous aspectos, co fin de observar e cuantificar a actuación desta interferencia fonética e coa intención ademais de suplir minimamente a falta de análises acústicas sobre este tipo de fala. Este traballo, resultado destas observacións, está deseñado de acordo co *obxectivo* principal de dar coñecemento das características acústicas -en concreto, a frecuencia do primeiro e segundo formante- das realizacións tónicas do fonema /e/ en sílaba inicial do español da Coruña.

Os motivos da elección das realizacións tónicas veñen dados pola propia natureza da posible interferencia fonética, posto que é neste caso onde o sistema vocálico galego presenta unha distinción de timbre aberto / pechado nas vocais medias anteriores: /ɛ/-/e/. Pola contra, o feito de ter escollido a sílaba inicial da palabra non responde máis que á necesidade de acoutar o ámbito da investigación, xa que o ideal sería observar este fenómeno fonético en tódolos contextos silábicos posibles. Con todo, temos que sinalar que, en ocasións, vímonos na necesidade de recorrer á análise desta vocal media en palabras monosílabas, de xeito que o cualificativo “inicial” non é totalmente correcto.

A selección da comunidade de fala da Coruña débese inicialmente ó feito de ter á nosa disposición todo o material de traballo correspondente ó proxecto de investigación “Formación de un corpus de lingua hablada en la ciudad de La Coruña”², que está sendo elaborado por membros do Departamento de Lingüística Xeral e Teoría da Literatura da Universidade da Coruña, baixo a dirección do profesor Mauro Andrés Fernández Rodríguez. Ademais da existencia deste corpus, considerouse que a investigación da interferencia fonética nunha cidade como A Coruña sería realmente interesante xa que aquí a presenza do galego é moito máis reducida sobre todo naqueles falantes

---

² O proxecto deste Corpus -aínda sen finalizar- está dividido en dúas partes. A primeira consiste en realizar entrevistas sociolingüísticas sobre unha base de mostra estratificada segundo os parámetros de clase socio-económico-cultural, idade e sexo, dun mínimo de 120 persoas, cun obxectivo de polo menos unha hora de gravación por falante. Estas entrevistas (ata a actualidade lévanse realizadas algo máis de 150) están concibidas como conversacións semidirixidas, de acordo co sistema de módulos temáticos que William Labov empregou en Filadelfia. A segunda parte (aínda sen elaborar) consiste en delimitar e describir dous estratos sociais ben diferenciados segundo o nivel socio-económico dos seus membros, e inserir en cada un un observador participante.

de menor idade e nos dunha situación social máis elevada (véx. os datos do Mapa Sociolingüístico de Galicia, en Seminario de Sociolingüística da RAG, 1995: 73-75).

Unha vez explorados tódolos aspectos relacionados co motivo da investigación pasamos á formulación das hipóteses de traballo. En primeiro lugar, postulámo-la influencia do timbre aberto das realizacións tónicas do /ε/ galego sobre as realizacións -tamén tónicas- do /e/ do español da Coruña (en posición inicial de sílaba). En segundo lugar, a abertura da vocal media anterior tónica do español da Coruña sería máis significativa naqueles informantes nos que a presenza do galego foi maior, isto é, e de acordo con datos do Mapa Sociolingüístico de Galicia (véx. Seminario de sociolingüística da RAG; 1995: 73-78), os informantes vellos de clase social baixa. Finalmente, e relacionada coa hipótese anterior, postulamos tamén a aparición dun esquema de diferenciación entre as realizacións abertas e pechadas no español da Coruña, de acordo co timbre das correspondentes galegas (/ε/-/e/), naqueles falantes nos que a presenza do galego foi maior (vellos de clase baixa).

2. Metodoloxía

O estudio destas hipóteses foi desenvolvido de acordo coa metodoloxía experimental, segundo a cal, e trala presentación daquelas, foi necesario crear un corpus lingüístico que cumprise os requisitos fundamentais para elaboralos que se ían constituír despois como datos. Posteriormente houbo que escolma-los informantes, para o cal tivemos en conta as variables sociais da idade (ata 25 e máis de 55 anos) e a clase (alta e baixa). Decidimos escoller un total de oito falantes masculinos (dous de clase baixa novos, dous de clase alta novos, dous de clase baixa vellos e dous de clase alta vellos) -ante a dificultade da lectura dos espectrogramas das mulleres, que responde a cuestións de carácter fisiolóxico- co obxectivo inicial de recoller, polo menos, 45' de gravación para cada un deles, o que facía un total de 6 horas.

Como se desprende das nosas hipóteses necesitabamos en primeiro lugar traballar cun corpus de palabras nas que aparecese a vocal media /e/ en posición tónica. En segundo lugar, consideramos que para o estudio da interferencia fonética resultaría máis interesante a selección daqueles termos cunha vocal media anterior que en galego común³ tivese timbre aberto e en español estándar timbre pechado⁴, e

---

³ Consideramos que en galego non se pode falar dun estándar oral, por iso empregamos o cualificativo “común”.

outros de novo coa vocal media /e/ tónica en sílaba inicial pero con timbre pechado tanto en galego común como en español estándar, pois deste xeito poderíamos definir sen problemas a dirección da interferencia, de aparecer, e cuantificar tamén así o seu grao de actuación. A seguir, presentámo-lo conxunto de palabras que compoñen estes *corpora*:

1) Palabras con *e* con timbre aberto en galego común e pechado en español estándar:

Bélico(s), bien, cien, diez, época(s), genio(s), jefe(s), médico(s), mérito(s), metro(s), pero, quien, serie(s), serio(s), siempre, tema(s), tenis, tiene, viene.

2) Palabras con *e* con timbre pechado tanto en galego común como en español estándar:

Negro(s), negra(s), mes /meses, pelo(s), peso(s), teta(s), vez/ veces.

Con tódalas gravacións xa seleccionadas e trala configuración do corpus procedeuse á análise acústica das vocais medias anteriores do español da Coruña. Fixéronse espectrogramas de banda ancha de todas estas vocais utilizando o espectrógrafo de son Computer Speech Lab modelo 4300 de Kay Elemetrics do Laboratorio de Fonética da Universidade da Coruña. Para avalia-lo grao de abertura da vocal media anterior considerouse, tal e como subliña Martínez Celdrán (1983: 289), a resta entre as frecuencias do F2 e o F1⁵, se ben en moitas ocasións prestouse especial atención ás frecuencias do F1 e o F2 por separado. En tódolos casos determinouse realiza-la medición no punto medio da dirección do formante, xa fose horizontal ou diagonal.

Unha vez que obtivémo-los resultados da análise acústica, os cales foron introducidos nunha base de datos, procedeuse ó transvase de toda esta información a un paquete estatístico de software, en concreto, o SPSS+. Facendo uso deste programa leváronse a cabo as seguintes operacións para tódalas vocais: calculáronse as medias totais do F1 e o F2 e mediante o método de Análise de Varianza analizouse a relación entre as variables independentes (Clase social e idade) e as dependentes (F1, F2, F2-F1). Esta análise proporciona ademais -entre

---

⁴ Seguimos a descrición de Navarro Tomás (1974:53,57-59), segundo a cal existe diferenciación de timbre nas vocais españolas de acordo co contexto fonético no que aparezan.

⁵ Segundo Martínez Celdrán (1983:289) á menor diferenciación na resta dos valores formánticos nas vocais anteriores correspóndelle unha maior abertura vocálica (lémbrese que o descenso da frecuencia do F2 é indicativo dunha pronuncia máis centralizada, que indirectamente é percibida como máis aberta).

outros moitos factores- un parámetro, o estatístico F, que permite determina-la significatividade da proba realizada.

3. *Análise acústica*

3.1. *Vocal /e/ con timbre pechado en español estándar correspondente a /ɛ/ en galego común.*

Vocal /e/ (/e/+/je/):

Na táboa 1.1. expóñense os valores medios do F1 e o F2 da vocal /e/ na que se inclúen as realizacións con e sen ditongo. Conxuntamente preséntanse a desviación estándar das medicións así como o valor máximo e mínimo de cada un dos formantes sinalados.

FORMANTE (Hz)	MEDIA	DESVIACIÓN ESTÁNDAR	VALOR MÍNIMO	VALOR MÁXIMO	NUMERO DE MEDICIÓNS
F1	528	43	397	725	680
F2	1776	195	1227	2368	646

Táboa 1.1. *Parámetros estatísticos de /e/ (/e/ + /je/).*

Nas táboas 1.2., 1.3. aparecen desglosados de forma independente os datos medios das realizacións de /e/, sen ditongo e con el, e preséntanse os mesmos cálculos estatísticos que na táboa anterior.

Vocal /e/:

FORMANTE (Hz)	MEDIA	DESVIACIÓN ESTÁNDAR	VALOR MÍNIMO	VALOR MÁXIMO	NUMERO DE MEDICIÓN
F1	527	36	414	639	366
F2	1675	174	1296	2126	344

Táboa 1.2. *Parámetros estatísticos de /e/.*

Vocal /e/ (/je/):

FORMANTE (Hz)	MEDIA	DESVIACIÓN ESTÁNDAR	VALOR MÍNIMO	VALOR MÁXIMO	NUMERO DE MEDICIÓN
F1	529	49	397	725	314
F2	1892	150	1227	2368	302

Táboa 1.3. *Parámetros estatísticos de /e/ (/je/).*

O primeiro que chama a atención nestas tres táboas é o alto valor do F1 do /e/, xa sexa formando ditongo ou non nos falantes seleccionados en relación cos valores que proporcionan Álvarez González (1980: 146) ou Martínez Celdrán (1983: 294) (táboa 1.4) para esta mesma vocal tónica no español estándar en falantes masculinos.

<i>/e/ TÓNICO</i>		
	Martínez Celdrán	Álvarez González
F1	471	401 - 512
F2	1921	1604 - 1782

Táboa 1.4. *F1 e F2 de /e/ tónico no español estándar.*

Nos valores frecuenciais do F2, polo contrario, obsérvase unha

maior variabilidade nas tres táboas. Na primeira delas, a media total do segundo formante adecúase perfectamente ós valores sinalados por Álvarez González para o /e/ do español estándar, aínda que estaría por debaixo dos que presenta Martínez Celdrán. Sen embargo, se se estudia a resta entre os valores do F2 e o F1 destes resultados ofrecidos por estes autores e os nosos datos xerais para o /e/, é evidente que nos informantes seleccionados a distancia entre os dous formantes redúcese, percibíndose, polo tanto, como unha vocal máis aberta que no español estándar.

Esta menor diferenza entre ámbolos dous formantes aparece especialmente reflectida nos resultados das realizacións do /e/ cando non forma ditongo (táboa 1.2.), mentres que cando a vocal media anterior vai precedida da semiconsoante ([je]) os altos valores do F2 provocan unha maior distancia entre os dous formantes (táboa 1.3.). A presenza do [j] inflúe, por conseguinte, e tal e como sospeitabamos, na articulación do *e* que resulta ser máis anterior (*e*, indirectamente, máis pechado). Este aspecto reflíctese na medición acústica na alta frecuencia do F2 (máis próximo ó da vocal /i/), que se eleva de xeito considerable (máis de 200 Hz), en relación cos valores deste formante na vocal media anterior cando non forma ditongo. Pódese inferir -segundo o aquí referido- que, o contorno fonético subliñado é determinante na medición do /e/, polo que haberá que telo en conta na interpretación doutros resultados que ofrezamos ó longo desta investigación.

Malia estas observacións, cómpre salientar que, de acordo cos valores formánticos indicados na táboa 1.3., mesmo no caso de /je/, no que esperaríamos unhas realizacións máis pechadas, atopámonos cunha realización media máis aberta que as realizacións abertas de /e/ no español estándar, en contextos nos que non vai precedido de semiconsoante. Polo tanto, pódese afirmar que efectivamente no español falado na Coruña a vocal media anterior pronúnciase cun maior grao de abertura ca no español naqueles casos en que hai unha diferenza de timbre entre as dúas linguas (pechado en español estándar e aberto en galego común). Esta abertura do /e/ está estreitamente conectada, ó noso entender, coa existencia dunha vocal anterior media aberta galega, á que González e Regueira (1994:173) lle asignan, en contexto entre consoantes bilabiais, os valores formánticos que ilustramos na seguinte táboa⁶:

---

⁶ A falta de investigacións de fonética acústica para o galego obrigounos a tomar como referencia comparativa dos nosos resultados os ofrecidos por González e Regueira (1994) no único estudo rigoroso publicado sobre a análise acústica do vocalismo nesta lingua (galego común). Esta investigación foi realizada en laboratorio cun total de dez informantes de ámbolos dous sexos. O feito de non ter separado, nos seus

	/ɛ/	/e/
F1	555	417
F2	1768	1898

Táboa 1.5. F1 e F2 de /ɛ/, /e/ tónicos galegos.

De acordo coa frecuencia dos formantes sinalada para o /e/ galego na táboa 1.5, advírtese que, en comparación cos valores das táboas 1.1., 1.2, 1.3.(segundo a resta do F2 e o F1) a abertura é algo menor na vocal media anterior do español da Coruña (/e/ + /je/), se ben no caso do /e/ cando non forma ditongo, os resultados indican unha realización máis aberta que o /ɛ/ galego. Esta pouca diferenza entre as pronunciacións dos falantes escolmados e a sinalada para a vocal medio-aberta galega nos resultados de González e Regueira deben ser interpretadas con suma cautela, posto que cómpre non esquecer que no noso estudio analizamos fala espontánea na que teñen cabida multiplicidade de fenómenos fonéticos que, case con toda seguridade, poden ter incidido nas medicións, tal e como expoñeremos máis adiante.

Aínda que estes resultados coinciden co postulado na nosa hipótese de traballo, a distancia aparecida entre os valores mínimos e máximos dos dous formantes que presentamos na táboa 1.1. motivou que fixese unha maior exploración dos datos co fin de analizar, ata que punto esta maior abertura da vocal media anterior do español da Coruña podía ser debida á interferencia do galego e non a outros factores. Deste xeito, determinamos somete-los nosos datos á técnica estatística de análise de varianza, e observar así, se realmente se cumprían tamén as nosas subhipóteses que relacionaban a maior ou menor abertura da vocal media /e/ do español da Coruña coas variables

---

resultados xerais, os falantes femininos e os masculinos, ocasionou que non puidese manter as medias do F1 e do F2 das vocais galegas como referentes para o noso estudio. Por este motivo, determinamos seleccionar os valores formánticos que se presentaban nese traballo só para os informantes masculinos (un total de sete), e establecer uns novos datos, coa finalidade de estreitar a comparación das frecuencias formánticas en ámbalas dúas investigacións.

independentes da clase social e a idade (segundo a maior ou menor presenza do galego).

3.1.1. Clase social

Vocal /e/ (/e+/je/):

Na táboa 1.6 preséntase os valores do F1 e o F2 da vocal media anterior, formando ou non ditongo e adxúntase a diferenza entre os dous formantes.

CLASE SOCIAL	F1 (Hz)	F2 (Hz)	F2 - F1 (Hz)
ALTA	524	1819	1295
BAIXA	532	1731	1199

Táboa 1.6. F1 e F2 de /e/ (/e/ + /je/) segundo a clase social.

Segundo pode observarse, existe unha diferenza -significativa estatisticamente ($F= 37,212$; $GL=1$; $P= < 0,001$)⁷- na realización do /e/ (/e+/je/) nos falantes de clase baixa e clase alta, tal e como indica a resta entre os dous formantes, así como as frecuencias do F1 e o F2, en relación con esta variable independente. Esta diferenza na pronuncia tradúcese nunha maior abertura nos informantes de clase baixa, que ademais de presentar un F1 cunha frecuencia un pouco máis elevada (8 Hz), ofrecen un segundo formante cun valor frecuencial case 100Hz por debaixo dos informantes de clase alta, feito que leva a recoñece-la realización daqueles como máis centralizada, e indirectamente máis aberta.

---

⁷ Os resultados obtidos da ANOVA veñen indicados polo valor do estatístico F, os Graos de Liberdade (GL) e a Probabilidade (P). O valor desta última acostuma ser tomado como referencia nas investigacións das denominadas “ciencias sociais” cando non supera o 5% (0,05).

Vocal /e/:

CLASE SOCIAL	F1 (Hz)	F2 (Hz)	F2 - F1 (Hz)
ALTA	529	1713	1184
BAIXA	525	1636	1111

Táboa 1.7. *F1 e F2 de /e/ segundo clase social.*

Nesta vocal atopamos de novo variacións importantes na súa pronuncia entre os informantes de ámbalas dúas clases sociais. Así, se atendemos á resta das frecuencias dos formantes, confirmase, segundo o tratamento estatístico ó que foron sometidos os resultados en relación con esta variable independente ($F= 16,398$; $GL=1$; $P= < 0,001$), unha diferenza relevante na realización desta vocal media anterior nos dous grupos de falantes, sendo os de clase social baixa os que presentan un maior grao de abertura (73 Hz), que como no caso anterior (/e+/je/) está estreitamente vencellada co descenso frecuencial do F2 nestes mesmos informantes.

Vocal /e/ (/je/):

CLASE SOCIAL	F1 (Hz)	F2 (Hz)	F2 - F1 (Hz)
ALTA	519	1939	1420
BAIXA	540	1840	1300

Táboa 1.8. *F1 e F2 de /e/ (/je/) segundo clase social.*

Na análise do /e/ na secuencia /je/ confirmase a tendencia que vimos explicando en relación coa súa pronuncia segundo a procedencia social dos falantes escolmados, posto que, unha vez máis, os resultados indican a existencia dunha realización da vocal media anterior cun timbre máis aberto nos informantes de clase baixa, de acordo coa resta do F2-F1 ($F=39,367$; $GL=1$; $P= < 0,001$). Se ben no caso do /e/ (sen formar ditongo) encontrabamos unha “distancia” entre a frecuencia de ámbolos dous formantes que non acadaba os 80 Hz, nos valores presentados na táboa 1.8 sublíñase unha maior diferenciación entre as

clases, de acordo coa comparación dos resultados obtidos da resta do F2-F1 (120 Hz)⁸. Esta apreciable diferenciación na pronuncia dos falantes constátase analoxicamente no estudo estatístico do F1 (F= 15,318; GL=1; P= < 0,001) e do F2 (F= 24,526; GL =1; P= < 0,001) que chega a superar os 20 Hz no primeiro formante, e acada os 100 Hz no segundo.

Respecto ó manifestado no parágrafo anterior, cremos que, aínda que a influencia da nasalidade pode ter incidido con máis intensidade na realización dalgún /e/ nas palabras (“bien”, “tiene”, “siempre”) a maior elevación do primeiro formante da vocal media anterior no ditongo /je/ (que implica unha maior abertura na pronuncia) nos falantes de clase baixa, non parece deberse a unha cuestión da actuación do contorno fonético, senón que, ó noso entender, está relacionada con factores que, dun modo xeral, se vencellan coa maior ou menor “expresividade” dos falantes, fenómeno que adoita aparecer con máis frecuencia nos informantes novos, especialmente nos da clase baixa. Este aspecto fonético parece constatarase nos datos que presentamos a continuación.

3.1.2. Idade

Vocal /e/ (/e/ + /je/):

IDADE	F1 (Hz)	F2 (Hz)	F2 - F1 (Hz)
NOVOS	535	1799	1264
VELLOS	522	1759	1237

Táboa 1.9. F1 e F2 de /e/ (/e+/je/) segundo idade.

Pódese apreciar, segundo os datos arriba sinalados, que se considerámo-lo F2-F1, a diferenciación entre os dous grupos de idade na realización desta vocal é pouco relevante pois a penas acada os 27 Hz (táboa 1.10) (F= 18, 764; GL= 1; P= < 0,001). Sen embargo, o valor frecuencial deste F1 podería estar conectado coa existencia de fenómenos fonéticos característicos da fala espontánea que, dalgún xeito, poderían incidir nos nosos resultados ó non seren controlados previamente ó estudo. Estas observacións parecen confirmarse trala

---

⁸ Este valor corresponde á comparación entre as diferencias dos F2 e F1 en ámbalas dúas clases sociais.

análise da vocal [e] (sen formar ditongo) en relación con esta variable independente da idade.

Vocal /e/:

Nos resultados para o /e/ sen constituír ditongo (táboa 1.10), nos que a resta do F2 e o F1 non resultou significativa estatisticamente, a diferenza entre os valores formánticos dos falantes vellos e novos non supera os 2 Hz. Pola contra, cómpre subliñar -se atendemos á frecuencia do F1- a curiosa elevación deste formante nos informantes de menor idade (22 Hz) en comparación cos vellos. Esta significatividade do F1 no estudio da variable independente da idade (F= 32, 386; GL= 1; P= < 0,001) parece ir encamiñada na mesma dirección que no caso do /e/ (/e/+/je/), posto que, unha vez máis, son estes falantes novos os que presentan unha frecuencia do primeiro formante algo superior.

IDADE	F1 (Hz)	F2 (Hz)	F2 - F1 (Hz)
NOVOS	538	1688	1150
VELLOS	516	1664	1148

Táboa 1.10. F1 e F2 do /e/ segundo idade.

Vocal /e/ (/je/):

Na vocal /e/ formando ditongo /je/ confirmase unha pronuncia máis aberta nos falantes vellos, (táboa 1.11) cunha diferenza de case 100 Hz entre as restas das frecuencias do F2 e o F1 nestes informantes e os de menor idade (F= 35, 951; GL= 1; P= < 0,001). Diferencia orixinada, neste caso, pola tamén significativa “distancia” entre os valores formánticos do F2 en ámbolos dous grupos (F= 43, 464; GL= 1; P= < 0,001), o que leva a interpreta-la realización desta vocal como bastante máis posterior e indirectamente máis aberta, nos falantes vellos. Malia non constatare unha variación importante nas frecuencias do F1 en relación con esta variable independente, hai que destacar que tampouco atopamos na análise das medicións desta vocal unha elevación do primeiro formante nos informantes vellos moi superior á dos novos, senón que mesmo son estes últimos os que presentan un valor frecuencial deste formante minimamente máis alto (4 Hz).

IDADE	F1 (Hz)	F2 (Hz)	F2 - F1 (Hz)
NOVOS	531	1968	1437
VELLOS	527	1845	1318

Táboa 1.11. *F1 e F2 de /e/ (/je/) segundo idade.*

Na interacción entre a clase social e a idade (táboa 1.12) ($F=6,939$; $GL=1$; $P=<0,001$) obsérvase que, tomando en consideración a resta das frecuencias entre ámbolos dous formantes, a variable da clase social parece ser máis relevante, posto que son os novos e os vellos de nivel social baixo os que pronuncian un [e] con timbre máis aberto, seguidos dos vellos e os novos de clase alta. Por outro lado, os resultados ofrecidos levarían indefectiblemente a asumir que son os falantes novos de clase baixa os que presentan un grao de interferencia máis intenso; sen embargo, temos indicios para sospeitar que os valores frecuenciais ($F2-F1$) que figuran na táboa 1.12 para estes informantes non son totalmente “válidos”, ó estaren afectados pola existencia doutros factores fonéticos que tamén poden favorecer a abertura vocálica; segundo as nosas observacións, esta abertura non debería ser interpretada na súa totalidade como froito dese contacto lingüístico.

		NOVOS	VELLOS
CLASE SOCIAL ALTA	F1	531	517
	F2	1848	1785
	F2 - F1	1317	1268
CLASE SOCIAL BAIXA	F1	542	526
	F2	1720	1738
	F2 - F1	1178	1212

Táboa 1.12. *Vocal /e/ (/e+/je/). Interacción clase social e idade.*

3.1.3. Marcas fonéticas peculiares nos falantes

Como vimos subliñando reiteradamente na avaliación dos resultados acadados, consideramos que a maior abertura da vocal media anterior nos falantes novos non é debida unicamente á influencia do timbre da vocal galega /e/, senón que, na nosa opinión, está relacionada cunha serie de factores como a pronuncia enfática e as variedades de fala xuvenil. Así, en case todos estes informantes atopamos moitos exemplos nos que a elevación do F1 era debida a unha pronuncia moi expresiva ou enfática que está caracterizada por un “xesto” articulatorio distinto que favorece a abertura vocálica. Unido a este factor, e relacionado moi estreitamente con el, habería que ter en conta o propio xénero discursivo das entrevistas, pois naquelas nas que abundan os discursos narrativos achamos un número moi elevado deste tipo de realizacións enfáticas.

Por outro lado, detectamos tamén -en tres dos catro falantes novos (dous de clase alta e un de clase baixa)- a existencia de marcas fonéticas duns tipos de fala xuvenil características de determinados grupos urbanos da cidade da Coruña. Desta maneira, no caso de A1H32 estamos ante un claro exemplo do que comunmente se denomina acento “pijo”, mentres que B1H21 e A1H21 adscribíense, sobre todo o primeiro, ó que cualificamos como “cheli coruñés”. A peculiar pronuncia das vocais en calquera deste tipo de variedades de fala caracterízase, segundo as nosas observacións, por un timbre máis

aberto, producido probablemente tamén por un peculiar “xesto” articulatorio.

3.2. *Vocal /e/ con timbre pechado en español estándar e galego común*

Na táboa 1.13. preséntanse os datos correspondentes ós valores medios do F1, e o F2 do /e/ tónico en sílaba inicial, con timbre pechado tanto en galego común como en español.

FORMANTE (Hz)	MEDIA	DESVIACIÓN ESTÁNDAR	VALOR MÍNIMO	VALOR MÁXIMO	NUMERO DE MEDICIÓNS
F1	501	42	397	587	60
F2	1704	122	1417	1987	60

Táboa 1.13. *Parámetros estatísticos de /e/.*

Segundo se pode percibir, a frecuencia dos formantes é menor que nos casos nos que o /e/ presentaba un timbre aberto en galego e pechado en español estándar (táboa 1.2)⁹. A pronuncia deste [e] é semellante á do [e] do español estándar, de acordo cos datos presentados por Álvarez González, pero resulta máis aberta en comparación cos que ofrece Martínez Celdrán (táboa 1.4). Aproxímase, así mesmo, ó [e] pechado galego (táboa 1.5), se ben segue mantendo un timbre máis aberto a realización do español da Coruña, que non chega a acadala abertura da vocal medio-aberta galega.

O feito de que nos falantes seleccionados exista unha diferenza salientable na pronuncia da vocal [e], dependendo do timbre da mesma vocal en galego, confirmaría en principio os postulados da nosa hipótese sobre a interferencia fonética, posto que os informantes parecen reproducir-lo esquema de diferenciación entre a vocal aberta [ɛ] e a pechada [e], que na lingua galega ten valor fonolóxico. Esta distinción de timbre nesta vocal non aparece en tódolos falantes por igual, afectando, en maior medida ós vellos de clase baixa, tal e como se pode observar nos resultados que presentamos nos seguintes apartados.

⁹ Como no caso do [e] pechado non recorremos ás realizacións desta vocal formando ditongo, parécenos máis conveniente establecer calquera comparación co [e], pechado en español estándar e aberto en galego común, baseándonos unicamente nos resultados desta última vocal cando non forma ditongo.

3.2.1. Clase social

CLASE SOCIAL	F1 (Hz)	F2 (Hz)	F2 - F1 (Hz)
ALTA	520	1689	1169
BAIXA	494	1712	1218

Táboa 1.14. F1 e F2 de /e/ segundo clase social.

Tanto se considerámo-lo cálculo da resta frecuencial dos formantes (F= 14, 368; GL= 1; P= 0,003) como os valores do F1 (F= 18,072; GL= 1; P= < 0,001), confírmase que existe unha diferenca na pronuncia desta vocal entre os falantes de clase alta e os de clase baixa, resultando, nestes últimos un [e] algo máis pechado. Este feito ten, sen dúbida, a súa relevancia se observamos que a estes informantes de nivel social baixo lles correspondía unha maior abertura na análise do /e/ (con timbre aberto en galego), exposta no apartado anterior (táboa 1.7). Parece claro, pois, que a presenza do galego nos falantes de clase baixa ten unha pegada máis profunda na súa fonética que, en concreto, na vocal media [e] tónica en sílaba inicial, tradúcese nunha diferenciación de timbre aberto/pechado, de acordo coa que se establece na lingua galega.

3.2.2. Idade

En relación ó que se expresa na táboa 1.15, pódese inferir que son os falantes vellos os que pronuncian un [e] máis pechado (en comparación cos falantes novos) así como os que presentan unha diferenciación de timbre -bastante acusada- na vocal media anterior do español da Coruña, sobre todo se temos en conta os valores presentados para o /e/, con timbre aberto en galego común e pechado en español estándar (táboa 1.10).

Estes resultados, sen embargo, non se confirman estatisticamente se atendemos á resta das frecuencias de ámbolos dous formantes. Si parece corroborarse, en cambio, nos resultados da ANOVA para o F1 (F= 31,085; GL= 1; P= < 0,001), unha diferenca relevante na realización do /e/ (con timbre pechado en galego común e español estándar) segundo a idade dos falantes; diferenca que, tal e como se pode observar na táboa 1.15, se traduce nunha maior abertura nos informantes novos.

IDADE	F1 (Hz)	F2 (Hz)	F2 - F1 (Hz)
NOVOS	535	1703	1168
VELLOS	479	1705	1226

Táboa 1.15. *F1 e F2 de /e/ segundo idade.*

As distintas frecuencias do F1 para os falantes vellos e novos parecen apoiar-lo postulado na nosa hipótese sobre a maior diferenciación de timbre nos informantes de máis idade. Sen embargo, e aínda que no caso dos falantes vellos se constata esta diferenciación na pronuncia da vocal [e] (segundo o timbre en galego), nos informantes novos debemos interpretar unha vez máis *ad cautelam* esta maior abertura, posto que, de acordo co subliñado no apartado 3.1.3, a elevación do F1 pode ser debida a actuación de fenómenos fonéticos que non parecen depender totalmente da interferencia fonética.

Malia que a interacción entre a clase social e a idade non resultou ser significativa na análise estatística, expoñemos na táboa 1.16 tódolos datos obtidos deste cruzamento entre variables dependentes e independentes que, segundo se pode apreciar, indican que son os falantes vellos de clase baixa os que manteñen unha pronuncia máis pechada da vocal [e] que avaliamos neste apartado. Estes mesmos informantes, ó mesmo tempo, establecen unha maior diferenciación de timbre na vocal /e/ do español da Coruña, de acordo co timbre das vocais galegas /ɛ/, /e/, tal e como se infire da comparación das táboas 1.16 e 1.17 (na que expoñemos, a efectos de simplificar esta comparación, os resultados da interacción do /e/ sen formar ditongo -aberto en galego común e pechado en español estándar-).

		NOVOS	VELLOS
CLASE SOCIAL ALTA	F1	538	487
	F2	1710	1662
	F2 - F1	1172	1175
CLASE SOCIAL BAIXA	F1	526	476
	F2	1698	1720
	F2 - F1	1172	1244

Táboa 1.16. *F1 e F2 Vocal /e/ (con timbre pechado en galego común). Interacción entre clase social e idade.*

		NOVOS	VELLOS
CLASE SOCIAL ALTA	F1	525	514
	F2	1739	1677
	F2 - F1	1214	1163
CLASE SOCIAL BAIXA	F1	540	517
	F2	1635	1653
	F2 - F1	1095	1136

Táboa 1.17. *F1 e F2 Vocal /e/ (con timbre aberto en galego común). Interacción entre clase social e idade.*

4. Conclusións

Semella complicado poder establecer unhas conclusións definitivas neste estudio xa que o feito de ter traballado con fala espontánea orixinou a aparición dunha serie de factores -difíciles de controlar- e que con toda certeza afectaron ós resultados obtidos. Estes factores parecen estar relacionados, ó noso entender, cun tipo de pronuncia -a enfática- e coa existencia, en varios dos informantes de menor idade, dunhas determinadas marcas fonéticas propias de variedades de fala xuvenil, favorecendo ámbolos dous aspectos a abertura vocálica.

No referente á primeira hipótese de traballo, cómpre destacar que, trala medición de tódalas realizacións da vocal media anterior tónica /e/ (con timbre aberto en galego común e pechado en español estándar) en sílaba inicial, tódolos informantes pronuncian esta vocal cun timbre máis aberto cá correspondente ó español estándar. Esta abertura vocálica non afectou a tódolos falantes por igual, ó detectárense diferenzas substanciais segundo as variables da idade e a clase social. Así, para a vocal /e/ (correspondente a /ɛ/ en galego) confirmábase unha maior abertura nas realizacións dos falantes adscritos á clase social baixa. No tocante á idade, detectamos unha realización algo máis aberta nos informantes vellos naqueles casos nos que o /e/ forma parte da secuencia vocálica /je/; sen embargo, na vocal /e/ sen formar ditongo, non atopamos indicios dunha maior abertura de acordo coa idade.

Na interacción entre a clase social e a idade resulta ser máis relevante a primeira das variables independentes, posto que son os falantes novos e os vellos de clase baixa os que pronuncian esta vocal media anterior cun timbre máis aberto. Con todo, os resultados non parecen coincidir co que podería esperarse *a priori*, xa que, curiosamente, son os falantes novos (de clase baixa) os que presentan un maior grao de abertura. A aparición destas realizacións cun timbre máis aberto nos falantes novos débese á existencia en gran parte dos factores propios da fala espontánea explicados anteriormente.

En canto ás realizacións da vocal media anterior con timbre pechado en galego e español estándar, os resultados acadados indican que son os informantes vellos os que pronuncian un [e] máis pechado e no estudio da outra variable independente, constátanse, do mesmo xeito, diferenzas de timbre na pronuncia do [e] entre os falantes de clase baixa e alta, sendo as realizacións dos primeiros máis pechadas. Estes datos amosan un esquema de diferenciación do timbre vo

cálico aberto/pechado, de acordo coa súa correspondencia na lingua galega, o que vén corroborar-la nosa hipótese.

Este esquema de diferenciación vocálica observado nos falantes vellos da Coruña -e ausente practicamente nos informantes novos-vincúlase, desde a nosa perspectiva, coa desaparición progresiva do galego nestes últimos (sobre todo nos ámbitos urbanos) entre os que destaca A Coruña. Unido a este aspecto, debe considerarse tamén a denuncia manifestada por Regueira (1994) da paulatina perda da distinción do timbre nas vocais medias nesa nova variedade de “galego urbano” que se está a crear, e que, de se confirma-la súa presenza, incidiría en maior medida nos falantes de menor idade. Este aspecto parece ser igualmente unha das causas desta non diferenciación de timbre nestes informantes, tal e como corroboran os resultados obtidos.

A pesar de tódalas dificultades xurdidas neste estudio cremos que o feito de que os datos avaliados indiquen unha maior abertura en tódolos falantes, mesmo nos novos, constata que na actualidade esta peculiaridade do timbre aberto constitúe unha característica intrínseca á variedade de español falado na Coruña, mentres que a distinción no timbre que presentan os vellos -causada por ese maior contacto lingüístico- parece ir desaparecendo consonte descendemos na escala da idade. Este feito apunta, sen dúbida, á paulatina diminución do contacto coa lingua galega que se manifesta na progresiva perda desta interferencia, sobre todo se consideramos, como dixemos anteriormente, que ese contacto se establece con variedades do galego nas que a distinción de timbre é practicamente inexistente.

Referencias bibliográficas

- Álvarez Cáccamo, Celso (1983): “A influencia do galego sobre o sistema verbal e no uso de certas perífrases verbais do castelán de Galiza”, *Grial* XXI/82, pp. 423-442.
- Álvarez González, J. A. (1980): *Vocalismo español y vocalismo inglés*, Madrid: Universidad Complutense.
- Cotarelo Valledor, Armando (1927): “El castellano en Galicia (notas y observaciones)”, *Boletín de la Real Academia Española* XIV/66, pp. 82-136.
- González González, Manuel e Xosé Luís Regueira (1994): “Estudio acústico das vocais tónicas galegas en posición fonética normal” en Ramón Lorenzo (ed.), *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas (Santiago de Compostela, 1989)*. A Coruña, Fundación “Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa” Vol.VI, pp.141-180.

- Martínez Celdrán, Eugenio (1983): *Fonética*, Barcelona, Ed.Teide.
- Navarro Tomás, Tomás (1974): *Manual de pronunciación española*, Madrid, CSIC, (18ª ed.).
- Regueira, Xosé Luís (1994): “Modelos fonéticos e autenticidade lingüística”, *Cadernos de Lingua* 10, pp. 37-60.
- Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega (1994): *Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia*, A Coruña, Real Academia Galega.
- Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega (1995): *Usos lingüísticos en Galicia. Compendio do II volume do Mapa Sociolingüístico de Galicia*, A Coruña, Real Academia Galega.